

De fabel van de vos die zich dood houdt van Martinus Jacobus van Doorn

PETER EVERAERS

Afb. 1. Portret Tinus van Doorn.

Martinus Jacob ('Tinus') van Doorn (Padang, 2 juni 1905 – Ukkel, 17 mei 1940) was een Nederlandse kunstschilder, tekenaar en graficus. (afb. 1) Hij werkte in een stijl verwant aan het expressionisme. Van Doorn werd geboren op Sumatra. Toen hij acht jaar was, verhuisde hij met zijn ouders vanuit Nederlands-Indië naar Nederland. Het gezin vestigde zich in Den Haag, waar hij later de HBS bezocht. In die tijd maakte hij al veel houtsneden met vooral aandacht voor de dierenwereld. In 1924 begon hij een studie aan de Haagse Tekenenacademie en behaalde er zijn tekenakte. Vervolgens

ging hij in 1928 in Oegstgeest wonen en een jaar later vestigde hij zich in Rotterdam, waar hij in 1929 trouwde met de vijftien jaar oudere pianiste Akkie Vermeulen. Zijn ouders steunden hem financieel zoveel mogelijk.

Van Doorn had reeds op de academie moeite met structuur en bleef zoeken naar een eigen expressie. Hij experimenteerde voortdurend

Afb. 2. *Circus* (1930, olieverf op doek).

met vorm en kleur. Zijn werk is o.a. verwant aan Belgische expressionisten zoals Frans Masereel en Constant Permeke, maar ook aan Franz Marc, Heinrich Campendonck, Raoul Hynckes en Marc Chagall. Er zijn tevens invloeden zichtbaar uit het kubisme en de primitieve kunst. (afb. 2) Daarbij kiest hij voor uiteenlopende thema's: dieren (vooral),

arcadische landschappen, Bijbelse taferelen, boeren, kermis- en circusvoorstellingen, en verder zwervers en andere mensen aan de zelfkant van de maatschappij. In zijn latere werk speelt ook de dood een belangrijke rol. Zijn schilderijen zijn fantasierijk en kenmerken zich door een zekere intimiteit en kwetsbaarheid, maar ook door een bepaalde dreiging. Zelf zegt hij erover: 'Ik streef in mijn werk naar de weergave van de bevreemding en de wonderlijkheid, die deze wereld voor mij heeft. Ik tracht niet naar de uitbeelding van realiteiten, maar zoek veeleer te componeren met vorm en kleur, vooral met de kleur, als draagster van gevoelswaarden. In de verdeling van deze kleur over het vlak bekommer ik mij niet om de "natuurlijkheid"'.

Binnen kunstenaarskringen werd Van Doorns werk altijd hooglijk gewaardeerd. Diverse musea kochten zijn werk aan en in 1933 exposeerde hij in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Hij kon maar moeilijk rondkomen van de kunst en werkte dan ook veelvuldig bij als illustrator, onder andere voor literaire werken van Jan Jacob Slauerhoff, Albert Helman, Antoon Coolen en Martinus Nijhoff.

In 1933 verhuisden Van Doorn en zijn vrouw naar Barchem in de Achterhoek. Daar bouwden ze een 'artistiek' huisje dat ze 'De Pondok'

noemden. Dit betekent in het Indonesisch zo iets als ‘jachthut’ of ‘tijdelijk optrekje’. (afb. 3) De opkomst van het nationaalsocialisme stemde hem somber. Hij voelde dit als een bedreiging en ervoer de gedachte aan mogelijke aantasting van zijn geestelijke vrijheid als onverdraaglijk.

Afb. 3. Huis 'de Pondok'; huis en atelier in Barchem.

Het oeuvre van Tinus van Doorn telt een honderdvijftigtal schilderijen, vierhonderd tekeningen, linoleumsneden, beeldhouwwerken, decorontwerpen, aquarellen en illustraties voor romans, gedichtenbundels en kinderboekjes. Zijn werk is onder andere vertegenwoordigd in de collecties van diverse Nederlandse musea: het Stedelijk Museum in Amsterdam, Museum de Lakenhal te Leiden, Museum Belvedere in Heerenveen, Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam, Kunstmuseum Den Haag en het Van Abbemuseum in Eindhoven.

De fabel van de vos die zich dood houdt

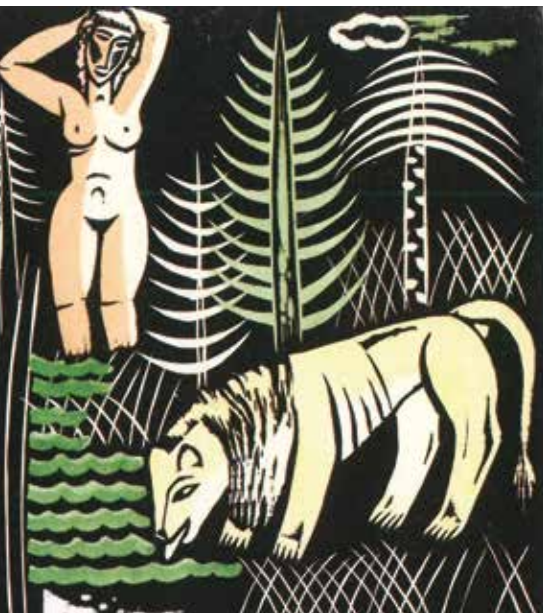
Van Doorn lijkt in Barchem zijn droom te hebben gevonden. In de werkelijke wereld is de situatie echter drastisch veranderd: Hitler is in Duitsland aan de macht gekomen, er worden belangrijke politieke tegenstanders vermoord en er komen vervolgingen. In het werk van Van Doorn breekt de duisternis door, ook in zijn lino'sneden. (afb. 4) Toch kende hij er niet enkel de zwarte kanten van het leven. Nog steeds voelt hij de behoefte de realiteit te ontvluchten en hij slaagt daar ook in met zijn grafisch werk. Naast zijn monumentale schilderijen legt hij zich met zijn houtsneden toe op vertellingen die in de eerste

Boven: Afb. 4. *De tuinman en de dood* (1937, ingekleurde lino-snede).

Midden: Afb. 5. *Geiten op het erf* (1935, lino-snede).

Onder: Afb. 6. *Eva met drinkende leeuw* (ingekleurde lino-snede).

plaats bedoeld zijn voor kinderen. Daarin probeert de kunstenaar zijn droom nog even in stand te houden. Vanaf 1935 maakt hij veel hout- en lino-snedes. Prenten met als titel *Geiten op het erf* (afb. 5) geven aan dat hij buiten de vrijheid zoekt. Ook in de Bijbel vindt hij soms nog inspiratie, bijvoorbeeld in de prent *Eva met drinkende leeuw*. (afb. 6) Ze zijn van een simpele en indrukwekkende zuiverheid.

Naast vrije bladen maakt hij illustraties voor zijn eigen 'Pondok Pers'. Hoewel de kunstenaar in Barchem enkele boekjes voorbereidde, zou er waarschijnlijk maar één echt verschijnen; de rest bleef mogelijk bij proeven. In november 1937 verschijnen de eerste exemplaren van een prentenboek, waaraan Van Doorn twee jaar eerder was begonnen: *De Boer en de Vos vrij naar een Perzische vertelling*, waarvoor ook de letters met de hand in linoleum gesneden zijn. Deze uitgave verschijnt in een oplage van dertig met waterverf ingekleurde en eenendertig ongekleurde exemplaren; ze zijn allemaal door de kunstenaar zelf gedrukt. Op het

De Boer en de Vos

‘vooromslag’ staat een opgeplakte illustratie: een gekleurd vossenkopje. (afb. 7) Op de titelpagina drukt hij in rood het embleem van de pers: een cirkel met een tekening van zijn huisje en de naam ‘de Pondok Pers’. Een colofon sneed hij niet in linoleum, maar werd uitgetypt en ingeplakt. De gebruikte kleuren zijn rood, roze, blauw, groen, geel en roodbruin. (afb. 8) Niet alle exemplaren hebben dit extra blad; ook aan ons eigen, gekleurde exemplaar (twintig ongenummerde pagina’s; ca. 23 x 15 cm.) ontbreekt het. Wel is het gesigneerd en gedateerd ‘TvanDoorn Barchem nov. ’37’ op de laatste geïllustreerde pagina. Elk boek bevat vijftien prentjes, die duidelijke en eenvoudige illustraties vormen van de vierregelige versjes die eronder staan.

Hoewel Van Doorn zijn tekst gemaakt zou hebben naar een Perzische fabel, heb ik die niet teruggevonden. Het is het verhaal van een boer die op de markt (te) veel heeft gedronken om de gelukkige koop van

Afb. 8. Titelpagina editie 1937.

een paar kippen te bezegelen. Op weg naar huis denkt hij drie keer een dode vos te zien liggen. Bij de derde vos besluit hij terug te keren om de twee andere vossen te gaan halen; hij denkt de vacht van de drie vossen voor veel geld te kunnen verkopen. Argeloos laat hij zijn kippen achter bij de derde, 'dode' vos en loopt de hele weg terug. De vorige twee vossen vindt hij natuurlijk niet en dan krijgt hij een bang vermoeden. Als hij terugkomt, treft hij noch de derde vos, noch zijn kippen aan. Hij kan zich wel voor het hoofd slaan om zijn hebzucht en domheid. (afb. 9-13)

De Tweede Wereldoorlog is nog niet afgelopen als in 1945 bij Ad. Donker (Uitgever te Bilthoven en Antwerpen) een clandestiene 'herdruk' in honderd exemplaren verschijnt (veertig pagina's; ca. 29 x 19,5 cm.). Dirk de Jong vermeldt deze uitgave in zijn standaardwerk *Het vrije boek in onvrije tijd* onder nummer 203. De complete titel is als volgt: *De boer en de vos vrij naar een Perzische vertelling*; ondertitel: *Versjes met in linoleum gesneden prentjes van Tinus van Doorn*. (afb. 14 en 15) Enkel de illustraties hierin zijn van de originele lino's gedrukt, maar wel veel gelijkmatiger en goed zwart; de tekst is gezet uit loden letters (Bodoni) en staat hier afgedrukt op de rechterpagina naast de illustratie. In het colofon staat dat deze prentjes eveneens met de hand zijn gekleurd en wel door Bach Schuurmans. Ook is er een aantal correcties in de spelling aangebracht. Twee originele lino's – met alleen de afbeelding – zijn bewaard in de collectie van de Stichting Nobilis in Fochteloo (Friesland). Dit zou kunnen betekenen dat Van Doorn de tekst in aparte lino's sneed, maar het kan ook zijn dat het tekstgedeelte

Een boertje kwam aan,
hij bleef even staan,
hij keek en hij zei:
vier kippen voor mij!

Om de koop te beklinken,
gaan zij wat drinken,
ieder heeft bier
en danig plezier!

Hij liep door een bosch
en kwam op een weg,
daar zag hij een vos,
die lag dood naast een heg.

Zoo zal het vergaan,
die van rooven bestaan,
dag vosje rood,
ik ben bij met je dood!

De boer met zijn vrachtje,
wat zag hij wel dacht je?
aan de rand van een bosch
lag een doode vos.

De boer was verbaasd,
en hij keek wat verwaasd,
maar de vos die was dood
en zoo mager als brood.

Ik leg mijn kippen aan de kant,
er is geen enkele boer in't land,
ik wed om al mijn biggen,
die drie vossen dood vond liggen.

Menschen, dat valt wonder mee,
ik haal me gauw de andre twee;
drie vossevellen bij elkaar
vindt je in geen honderd jaar!

Alleen wat veeren in't rond
lagen eenzaam op den grond.
De boer, die maakte groot misbaar,
de vos was met zijn maaltijd klaar.

T. Vandoren:

Barchem Nov. '37

er later van af is gesneden (bijvoorbeeld toen bij de herdruk van Ad. Donker werd besloten om de tekst te laten zetten).

De illustraties hebben een totaal andere stijl dan de schilderijen van de kunstenaar; ze zijn van een grote, bijna primitieve eenvoud en voorzien van basale, heldere kleuren. Ze zullen kinderen zeker aangesproken hebben. Samen met de tamelijk eenvoudige kortregelige teksten in versvorm zouden beide uitgaven als kinderboek bedoeld kunnen zijn. Maar de zeer beperkte oplage, de omstandigheden (de tweede verscheen bijvoorbeeld nog in het geheim tijdens de oorlog) en de kwetsbaarheid van de werkjes hebben de kans dat ze ook echt door kinderen gelezen zouden zijn wel uitermate klein gemaakt.

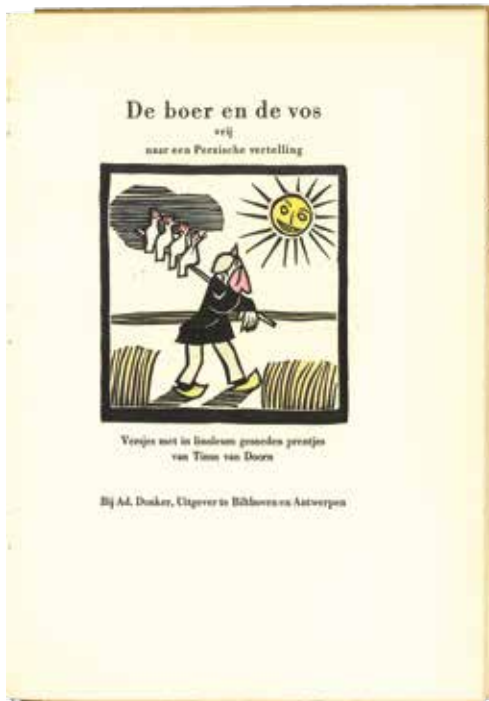
Veel lino's die Van Doorn in Barchem maakte, werden niet uitgegeven en bleven liggen. Wel drukte hij nog een paar 'proefboekjes'. In *De dag* zijn drie lino'sneden afgedrukt (waarvan één kleine op het omslag), maar er is geen tekst, geen titelpagina, colofon of embleem; zo blijft ook het boekje *Rilke* met vijf lino's zonder tekst. Dit laatste werd gemaakt bij R.M. Rilkes *Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke*.

Financieel had Tinus van Doorn het erg zwaar. Zijn ouders ondersteunden hem wel, maar in zijn eigen woorden kreeg hij te weinig om te leven en net te veel om dood te gaan. Hij wordt depressief en na contacten met Jan Greshoff verhuist hij met zijn echtgenote in 1938 naar Ukkel in België. Daar legt hij zich meer toe op de beeldhouwkunst. Wel blijft hij ook schilderen en tekenen. Ondanks zijn goede contacten met Greshoff (deze gebruikt in 1944 nog een door Van Doorn gemaakte portrettekening voor het omslag van zijn illegale uitgave *Catrijntje Afrika*, waarvan de tekst reeds in 1939 was geschreven) en Jan van Nijlen neemt zijn somberte toe. Van Nijlen verbleef bij de kunstenaar in de buurt aan de Alsebergsesteenweg en kon vanuit zijn keuken in de werkplaats van Van Doorn kijken,

die om de hoek woonde in de Rue des Cottages. Van Doorn en Van Nijlen hadden samen het plan opgevat een bestiarium te maken: de een de prenten, de ander de rijmen. Van de rijmen was er al een voorraad, maar verder is het bij één prent gebleven. Greshoff vertrekt naar Zuid-Afrika en in Nederland wordt de mobilisatie afgekondigd. Als in september 1939 de oorlog uitbreekt, willen de Van Doorns de voorstad van Brussel verlaten en naar Frankrijk trekken. Nadat ze hun twee poezen, waar ze veel van houden, hebben gedood, gaan ze daadwerkelijk op pad. De enorme stroom vluchtelingen schrikt hen dermate af dat ze ontmoedigd naar hun woning terugkeren. De relatie met de vader van de kunstenaar wordt steeds slechter. Van Doorn verkeert inmiddels al meer dan vijf jaar in grote financiële nood. Expositiemogelijkheden zijn er ook niet. Op 24 maart 1940 schrijft hij zijn ouders een zeer dramatische brief waarin hij voorspelt dat het verkeerd met hem gaat aflopen. In zijn laatste brief van 30 maart blijkt dat ze hem toch weer geldelijke steun hadden beloofd, maar hij schrijft ook dat hij vreest dat die waarschijnlijk te laat komt. Op 17 mei, de dag dat de Duitsers Brussel bezetten, maken Tinus van Doorn en zijn echtgenote een eind aan hun leven.

De kunstenaar zocht het paradijs in het gewone leven tot in het onmogelijke, maar hij vond de dood.

Afb. 15. Titelpagina editie 1945.

BRONNEN

Clem Bittremieux, 'Jan van Nijlen via Jan Greshoff', in: *Tirade*, 17 (1973) (nrs. 183-192), p. 565. https://www.dbnl.org/tekst/_tir001197301_01/_tir001197301_01_0070.php.

Saskia Bodt, <https://www.uu.nl/nieuws/de-beste-geillustreerde-boeken-volgens-saskia-de-bodt-in-de-groene-amsterdammer>.

Paul van Capelleveen, *Ligatuur*, 23 februari 2015. KB blog: <http://pvc-kb.blogspot.com/2015/02/>.

Tinus van Doorn, *De Boer en de Vos vrij naar een Perzische vertelling*, Barchem, de Pondok Pers, 1937.

Tinus van Doorn, *De boer en de vos vrij naar een Perzische vertelling*, Bilthoven en Antwerpen, Ad Donker, 1945.

Dirk de Jong (ed.), *Het vrije boek in onvrije tijd. Bibliografie van illegale en clandestiene belletrise*, Schiedam, Interbook International B.V., 1978. (Reprint van de originele editie uit 1958, Leiden, A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij.)

Erik Slagter & Thom Mercuur, *Tinus van Doorn 1905-1940. Kunstenaar van het verloren paradijs*, Heerenveen-Oranjewoud, Museum Belvédère, 2005.

Nick ter Wal/Artistiek bureau, <https://www.artistiekbureau.com/productpagina/handgekleurd-en-gesigineerd-door-tinus-van-doorn>.